

Солідарність і самотність

ВОЙЧЕХ СУРУВКА

31 ЖОВТНЯ 2018

Щодо одного в житті можна мати певність. Хоч би як ми жили, добре чи погано, та рано чи пізно помremo. Утім, попри безсумнівність смерті, нам не вдається сприйняти її як щось природне. Наша людська природа їй опирається.

Фото: Михаил Майзульс

Бунт проти смерті, особливо проти смерті невинних, може здаватися річчю поганою: адже ми не раз чули, що не належить повставати проти Господніх присудів. Є, проте, два різновиди бунту проти смерті. Щоб зрозуміти їх, потрібно придивитися до ставлення бунтівної особи не до Бога, а до інших людей. Скидається на те, що саме стосунки з сотвореним світом мають істотне значення для наших думок про смерть: один різновид бунту відкидає сотворіння, інший – приймає його.

Найвідоміший представник першого різновиду бунту – це Іван Карамазов, один із головних героїв роману Федора Достоєвського. Іван не може змиритися зі стражданням невинних дітей. Його бунт – це повстання не проти Бога, а проти сотвореного світу. Світова гармонія, яка спирається на страждання невинних, для Карамазова неприйнятна. Вона «не варта сльозинки бодай одної замученої дитини». У бунтівному жесті Іван повертає Богові тогосвітній квиток, бо не може змиритися з реальністю, де життя – не рай.

Логічно й послідовно дотримуватися такої позиції неможливо, що добре показує приклад самого Карамазова, не спроможного зробити нічого, щоб запобігти смерті свого батька. Найцікавіше, що цей бунт, народжений зі спротиву щодо смерті, у якомусь сенсі виявляється суперечкою з Богом. Івана Карамазова не можна назвати атеїстом: якби він послідовно відкинув Бога, то не сперечався би з Ним, не повертав би Йому квитка. Карамазов відкидає світ. Світ стосунків, позначених визискуванням, стражданнями та смертю невинних. Складається враження, що Іван – найсамотніший герой роману Достоєвського. Він – чистий інтелект без пристрасті та співчуття, таких близьких Дмитрієві й Альоші.

Схожий бунт народжується в серці біблійного Іова. І хоча тут ідеться не про страждання дитини, можна все-таки сказати, що Іов невинний нарівні з дитиною з роману Достоєвського. Він переживає бунт сильно і прямо, запитуючи про Бога: «Пощо дає він світло бідоласі, і життя тим, яким на серці гірко? Тим, що виглядають смерті, а її немає». У серці Іова народжується бунт проти безвинного страждання, та він не відмовляється від участі в реальності, яка йому дана. Коли дружина пропонує: «Лихослови Бога і умри», – Іов відповідає: «Неначе б говорила яка дурна, отаке й ти говориш. Приймали ми добро від Бога, а лиха то й не приймати?» Попри бунт, як і в Карамазова, скерований не проти Господа, а проти Його творіння, Іов не зрікається залучення в сотворений світ. Його погляди не так ідеологічні, як практичні: він знає, що все одно зазнає зла, страждання, смерті. Будь-яка боротьба зі смертю даремна й наперед програна. Як писав О. Ландсберг, «її краса – не в результаті, а у сповненому гідності виході супроти смерті».

Перед лицем смерті ми маємо вибір: самотність або солідарність.

Прикладом такої постави можуть слугувати персонажі «Чуми» Альбера Камю. Наприкінці епідемії приятель головного героя Бернара Ріє запитує його, що їм можна зробити, аби зміцнити дружбу. «Ходімо, скупаємося в морі. Втіха, цілком достойна навіть майбутнього

святого. [...] Зрештою нерозумно жити самою чуюю! Певне, людина повинна боротися на боці жертв. Але якщо її любов замкнеться лише цим, навіщо тоді й боротися!» Камю прагне сказати нам, що перед лицем смерті ми маємо вибір: самотність або солідарність. Карамазов обирає самотність, відкидаючи світ. Тарру і Ріє обирають солідарність.

Не кожен бунт, зроджений із зустрічі зі смертю, поганий. Що ж потрібно зробити, щоб бунт проти смерті не став бунтом проти Бога? Насамперед – дозволити собі повстати проти смерті. Це не смерть, а бунт проти неї природний і згідний із волею Господа, Який «не створив смерть, ані не радіє з погибелі живучих». Важливе також наше ставлення до збунтованої людини: потрібно визнати її право на бунт. Прикладом можуть стати товариші Іова, які приїхали його втішити, «але ще здаля кинувши на нього оком, не впізнали його. І заплакали вони вголос, пороздирали на собі одержу й заходилися кидати порох проти неба понад головами. Сиділи вони так коло нього на землі сім день і сім ночей. І ні один не говорив до нього й слова, бачили бо, що біль був великий вельми». Таке ставлення чи не найдоречніше в ситуації безмірного болу та бунту проти страждання. І варто пам'ятати про ще один аспект – ризик поривання зв'язків із іншими людьми й реальністю, яка нас оточує.

Смерть – це, мабуть, найсерйозніший досвід ізоляції, з яким зустрічається людина. Кожен із нас мусить померти сам. Але чи цей особистий акт позбавлений стосунку до інших? Навпаки. Не тільки довіра до Бога, а й взаємини з іншими людьми дозволяють нам зустрітися зі смертю без страху.

Йозеф Рацінґер у книжці «Есхатологія. Смерть і вічне життя» звертається до проблеми солідарності присмертної людини з іншими. Він виходить із простої констатації: час людини – не лише фізичний, а й антропологічний. Помираючи, ми переносимо на інший бік смерті своє особове «я». Те, що християни називають душею, триває й після смерті, і це не абстрактний духовний елемент, а моє «я», наділене свідомістю, свобідною волею й пам'яттю. Ця думка вкрай важлива для Рацінґерового опису проміжного стану між земним життям і спасінням після воскресіння, який католицька теологія називає чистилищем. Власне, солідарність і дозволяє зрозуміти, що таке чистилище.

Коли людина покидає світ біологічного життя, «час пам'яті відривається від фізичного часу і триває як чистий час пам'яті», пише Рацінґер. Такий час, проте, не стає вічністю. І того, що особа вчинила за життя, не можна скасувати. Людина, яка вмирає, сама стає поза історією – історія для неї (тимчасово!) замикається. «Утім, вона не втрачає своїх зв'язків з історією, бо ж мережа людських зв'язків становить суть людськості». Ця мережа здається тут найважливішою. Відходячи з цього світу, ми залишаємо в інших частинку себе, відбиток своїх слів і вчинків. Якщо це добро, то все гаразд, проте часто трапляється, що інших заторкує зло,

яке ми зробили.

Чи можна вважати, що людина виповнила все, якщо хтось через неї досі страждає, якщо ще жевріє на землі жаринка її провини, яка завдає болю іншому?

Оріген в одній із проповідей говорив про смуток святих, які чекають на інших членів Церкви, що ще не ввійшли у славу. «Святі, покидаючи цей світ, не одразу отримують повну винагороду за свої заслуги, а чекають нас, таких неквапних і лінивих! [...] Ти справді радітимеш, коли у святості залишиш край земний, але твоя радість тільки тоді сповниться, коли не бракуватиме тобі вже жодного члена. Ти чекатимеш, як і тебе чекають. Якщо ти, сам людина, не зазнаєш повної радості, доки відчуваєш брак інших членів, то наскільки ж сильніше не може визнати радості повною Господь наш і Спаситель, Голова і Творець цілого тіла, доки бракує ще в Його тілі якихось членів? [...] Він не хоче повної слави без тебе, тобто без Свого люду, який і є Його тіло і Його члени» (Сьома гомілія до книги Левіт, 2, 206).

Коментуючи цей фрагмент, Рацінґер запитує, чи можна вважати, що людина виповнила все, якщо хтось через неї досі страждає, якщо ще жевріє на землі жаринка її провини, яка завдає болю іншому? «Провина, що тягнеться за мною, залишається частинкою мене самого, торкається мене, призводить до того, що й мене огортає час, у якому якнайреальніше страждає через мене інша особа».

Це якраз усвідомлення провини, що досі жевріє в серцях людей, яких я скривдив, не дозволяє остаточно приступити до есхатологічного бенкету в нічим не затьмареному святкуванні. Коли особа, яка покидає цей світ у прагненні жити з Богом, побачить, що інші ще страждають через неї на землі, вона сама не захоче ввійти на небеса. Провина, що залишає слід, тліючи жаринкою страждання, до якого ми призвели, і називається чистилищем. Чистилище – це цілковите вистраждання земного боргу в остаточній певності, що Бог прийме нас, але також у болісній тузі за досі прихованим обличчям Улюбленого. Солідарність із тими, кого ми скривдили, не дозволяє нам святкувати вповні.

У цьому контексті ще більшої сили набуває заувага Ісуса про те, що нам доведеться дати відповідь за всі сказані слова. Дивлячись через призму солідарності, ми по-іншому сприймаємо смерть. Вона – це, можливо, найрадикальніша спроба відділити людину від Бога.

Це останній напад диявола на зв'язок, який єднає особу з її Творцем. І, парадоксально, антидот від негативного бунту проти смерті – це взаємини з іншими людьми, відповідальне прийняття їх у своєму житті, піклування про пробачення й відпущення провин. Коли я поєднаний із близькими, то знаю, що наші стосунки будуть перенесені на інший бік смерті, бо наша любов сильніша за смерть.

ВОЙЧЕХ СУРУВКА

31 ЖОВТНЯ 2018